

Koekoekskind

koeko

GERLINDA
SWILLEN

ekskind

DOOR DE
VIJAND
VERWEKT
[1940-1945]

MEULENHOF | MANTEAU

Inhoud

Woord vooraf / 9

Inleiding / 13

De wending / 14

Mijn zoektocht / 18

1. 'De man vraagt, de vrouw beschikt' / 29

Ontmoetingen / 30

Duitsland / 39

2. 'Ik zag nooit zo'n rode mond, noch zo'n lieve ogen...' / 59

Wat zegt Berlijn? / 66

Seksuele voorlichting / 70

Taal / 75

3. Een land met traditie / 81

4. 'Ik was het verleden en ik werd niet verbrand' / 91

Geruchten / 91

Familiegeheimen / 94

Nieuwe familiegeheimen / 98

5. Buiten circuit / 103

6. Ons is een kindje geboren / 117

Trouwen / 117

Formaliteiten / 119

Verstoten / 124

Bevallen in België / 126

Bevallen in Duitsland / 132

7. Groene blaadjes op knoestige stam / 139

Verwarring / 139

Verworpen / 143

Warme mensen / 147

8. Vluchten kan niet meer / 161

Verhuizen / 169

Huwelijk / 172

Adoptie / 178

x. Van hot naar her / 185

Kinderopvang / 186

Moederziel alleen / 191

Opvoeders / 195

10. Geheiligd zij uw naam... / 211

Naamsverandering / 212

Duitse naam / 215

Voornamen / 218

11. Noch vaderland, noch moedertaal? / 223

Apatride / 225

Taalverandering / 229

12. 'Waar ze ook gaan, overal haat' / 239

Beledigingen / 239

Uitsluiting / 244

Exotische erotiek / 249

13. 'Help me hieruit, ik wil leven' / 255

De nar / 256

Levensangst / 258

Schuldig aan liefde / 259

Traploos / 260

14. Zoals het klokje thuis tikt, tikt het nergens / 265

Met Pa en Ma / 265

Ma alleen / 269

Nieuw samengesteld gezin / 273

Voedstervaders / 276

Hulpje / 280

Willekeur / 283

Moeders / 286

Geweld / 287

Geld en vernedering / 289

15. Ik wil weten... / 297

Ontgoocheling / 301

Namen zoeken / 307

Opsporen / 313

16. Het koekoekskind slaat de vleugels uit / 321

De school / 322

Huwelijk, kinderen / 326

Tekens, geloof / 329

Geheime kamers / 330

Kunst / 332

Afscheid / 335

Envoi / 336

Getuigen: geboortejaar en datum van het interview / 338

Bibliografie / 341

*Het vlees is ook geest en zijn geheimen zijn groter
dan die van de geest.*

Lin Yutang, *Moment in Peking*, 1939

Het woord wordt pas vrij, als wij het ontketenen

*Aan Germaine en Arthur Willy, mijn grootouders,
Niels, Laure en Esther, mijn kleinkinderen*

Woord vooraf

Bijna 65 jaar ligt het einde van de Tweede Wereldoorlog achter ons. Over verzet en collaboratie werden in ons kleine landje inmiddels vele duizenden bladzijden volgeschreven. Over de naoorlogse zuivering – door de slachtoffers ervan niet toevallig repressie genoemd – wellicht al evenveel, zo niet nog meer. Uiteindelijk, maar dan pas sinds de jaren 1980, kreeg ook de Jodenvervolgung de nodige aandacht. Het verdwijnen van zo vele duizenden Joden uit het Antwerpse Jodenkwartier in enkele maanden, zelfs enkele weken tijd, bleef in Vlaanderen lange tijd zo goed als onbesproken. Naar mijn gevoel is die gebeurtenis, die haar gelijke niet kent in de moderne Vlaamse geschiedenis, nog steeds op een of andere manier het voorwerp van een collectief stilzwijgen.

Het eigen volk, dat die Joodse mensen zag verdwijnen en heel snel, zonder poeha, hun huizen en appartementen betrok; het eigen volk, dat de Joodse mensen niet langer ontmoette bij de slager, de bakker of gewoon op straat; de kinderen van het eigen volk, die hun Joodse buurjongens en -meisjes of kameraadjes op school zagen vertrekken. Waar of wanneer, zo vraag ik mij al jaren af, hebben zij daarover gesproken of geschreven? Ik wacht nog altijd op diegene die het aandurft dit taboe aan een gedegen onderzoek te onderwerpen.

Het lijkt alsof ik met deze uitweiding over de moeilijke oorlogsverwerking een wel heel brede bocht neem om tot het *Koekoekskind* van Gerlinda Swillen te komen. Niets is minder waar. Want Gerlinda Swillen is een moedige vrouw. Zij heeft het aangedurfd het diepgewortelde onbehagen over haar eigen afkomst en verleden recht in de ogen te kijken. Zij heeft daarmee een deur geopend naar een veel groter taboe over de Tweede Wereldoorlog dan wij, vakhistorici, ooit hadden vermoed. Kind van de vijand zijn, het 'overkwam' niet honderden, zoals wij op het SOMA wel konden vermoeden, maar vele duizenden, ook in België. Eigenlijk hadden we op basis van de cijfers voor onze buurlanden Frankrijk en Nederland, beter moeten weten. Maar ook hier had het oorverdovende stilzwijgen ons om de tuin geleid. Want ook voor de 'kinderen van de vijand' geldt de vraag: waar of wanneer werd erover gesproken of geschreven?

Gerlinda Swillen is niet alleen een moedige, ze is ook een verstandige vrouw. Zij heeft de uitdaging aangenomen verder te kijken dan haar eigen individuele bezwaarde verleden. Zij is op zoek gegaan naar de koekoekszusters en -broeders met wie ze kon converseren met de empathie van een ervaringsdeskundige. Groter en groter werd de groep getuigen die zich aanmeldde naarmate de auteur zelf meer aandacht kreeg in de media. Na Brussel en Wallonië kwam er ook in Vlaanderen iets als een beweging op gang van vrouwen en mannen die hun verhaal kwijt wilden.

De meesten onder hen praatten voor het eerst. Het verleden had hen immers geleerd dat zwijgen goud was en door spreken de vernedering helemaal opnieuw zou worden beleefd. Hoe diep zat niet het taboe, hoe diepgeworteld de frustratie? Het werd zo langzaam voor Gerlinda Swillen een psychisch zware opdracht en er zijn ongetwijfeld momenten geweest waarop ze heeft getwijfeld of ze wel zou doorgaan... en dat ze gewenst had dat ze niet op

mijn suggestie was ingegaan. Maar ze is doorgedaan en ze heeft daarbij, in goede en slechte dagen, kunnen rekenen op de onvoorwaardelijke steun van het SOMA. Die steun uitte zich niet alleen op het praktisch vlak. Zonder twijfel minstens even belangrijk was de wijze waarop het team van onderzoekers en medewerkers van de instelling haar als een zuster heeft opgenomen in de ploeg.

Koekoekskind is geen geschiedkundig boek in de klassieke betekenis van het woord. Het is een collectieve getuigenis geworden waarin de – mag ik ze zo noemen? – laatste slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog een stem hebben gekregen. Het verhaal van deze kinderen, over hun Duitse vaders en Belgische moeders, komt aan als een oplawaai. Het houdt ons een spiegel voor van hoe wij met de ‘ander’ omgaan, zelfs al zijn het eigenlijk vooral ‘onschuldige’ kinderen. Hoe wij, zeker in oorlogstijd, de maatschappij opdelen in categorieën en als gevolg daarvan in staat zijn tot psychisch onmenselijk handelen. Van hoe dun de schil van onze beschaving in zulke omstandigheden wel wordt.

Ongetwijfeld zullen in de komende decennia nog veel historici zich over deze materie buigen en nieuwe vragen stellen. Ze zullen gebruik kunnen maken van de interviews die Gerlinda Swillen heeft afgenomen en van de documenten die ze heeft verzameld. Toch zal *Koekoekskind* steeds een indrukwekkend pionierswerk blijven, een *document humain* met een grote maatschappelijke betekenis. Het legt namelijk de vinger op de wonde: het geweld dat, ook al was het psychisch, deze oorlogskinderen nog gedurende vele decennia na de oorlog hebben ervaren. Het is een zoeken naar een antwoord op de vraag die in zo goed als iedere regel verweven zit: waarom?

Rudi Van Doorslaer

Directeur van het SOMA/CEGES

Inleiding

*Hoe moet ik hen allen ooit noemen bij naam,
Zij zijn, met mijn lijstje, verloren gegaan.
Ik weefde een kleet voor hen uit wat zij zelf
In schuchtere zinnnetjes hebben gezegd.*
Anna Achmatova, Requiem

Ik, Gerlinda Germaine Barbara Swillen, geboren Pollen – neen, ik ben niet getrouwd. Belgische vrouwen behouden trouwens hun naam als ze trouwen; wat het gebruik ook mag zijn. De naam waarmee ik door het leven ga, kreeg ik in 1946 door het huwelijk van mijn moeder in Oostende. Mijn voornamen hebben een andere, meer klassieke geschiedenis: Gerlinda is een esthetisch compromis tussen mijn biologische ouders; Germaine was de voornaam van mijn meter, mijn oma van moederszijde, en Barbara was mijn oma van vaderszijde.

Die ‘vader’ was een van de familiegeheimen. Hij was een onderofficier bij de Wehrmacht, die zich in 1941-1942 in het Gentse met het rollend materiaal van het Duitse bezettingsleger bezighield. Hij maakte intensief het hof aan mijn moeder, die in Gent als kindermeisje werkte. Op 6 december 1941 werd ik dus daar ergens verwekt. Mijn grootvader, een vrij denkende en intelligente mens, weigerde in te stemmen met het huwelijk van zijn tweeëntwintigjarige dochter. Hij wist, dat zijn stamboom heel wat onbekende en joodse vlekken vertoonde. Mijn familie is dus niet raszuiver volgens de Nürnbergse normen.

Toen ik echter in 1942 in Oostende ter wereld kwam, werd ik met warmte en zorg omgeven in het gezin van mijn grootouders, en

had ik de indruk ook nog een grote broer te hebben in hun jongste zoon, die in 1940 was geboren. Het Oostends is dus mijn basistaal. Vanaf 1946 leefde ik met mijn ouders en het zoontje van mijn vader in Brussel, Oostakker en Gent. Sinds 1953 woon ik in Brussel.

Ik heb steeds gevoeld dat er iets fout was met mijn geboorte. De enige elementen die ik had opgevangen waren: een Duitse militair met als voornaam Karl. Ik wist dus dat een zoektocht nutteloos was. Dan maar mijn grote droom verwezenlijken: als zesjarige wou ik leraar worden en dat ben ik bijna veertig jaar geweest.

De wending

‘Weigert, Karl Weigert, heette je vader.’ Eindelijk was ’t eruit. Op pinkstermaandag, 28 mei 2007, gaf mijn moeder de naam van mijn verwekker vrij. In juni schreef ik naar Rudi Van Doorslaer, directeur van het SOMA – het Studie- en Documentatiecentrum Oorlog en Hedendaagse Maatschappij –, met de vraag of zijn instelling me bij een zoektocht naar een Duitse militair en verwekker van een Belgisch kind kon helpen.

Niets, antwoordde hij me, werd over die problematiek in België geschreven. Niemand had zelfs aan die oorlogskinderen gedacht. En hier kwam zijn handigheid: zou ik niet, vertrekkend van mijn persoonlijke geschiedenis, een ruimer onderzoek willen doen? Het SOMA was bereid me daarbij te helpen.

Ja... Mijn leven veranderen? In de oorlogsgeschiedenis duiken, ik die oorlog en uniformen haatte, die nog altijd nachtmerries had van onderduiken, vluchten door donkere gangen, benauwde mensen in donkere tijden. Even een kijkje nemen in die archie-

ven, die Rudi me zo aanbeval. Het art-decogebouw waarin het SOMA huist, kon me wel bekoren, het onthaal was hulpvaardig... Ik heb me laten vangen. Maar ik had ook altijd van wetenschappelijk onderzoek gehouden en met mijn kennis van het Duits, als germaniste, voelde ik me heel snel als een vis in het water.

En toch, ik ben niet een mens van papieren en boeken alleen. In wat ik las, miste ik diepte: de personages in de meeste historische werken schijnen niet te voelen, amper te denken, niet te leven. Het zijn platte vlakken, gevallen waarover men zeer geleerd schrijft, liefst in een hermetische taal, alleen voor ingewijden. Niet onrechtvaardig zijn: er zijn grote historici, bij wie de mensen leven.

Eerst kiezen, dacht ik. Van wie hoort men de stem bijna nooit in de geschiedenis? Ja, van de vrouwen, de moeders, maar die zijn oud, tachtig of negentig jaar of nog ouder. Ze willen niet spreken: dat had ik aan den lijve ondervonden. De kinderen, nu zestigers. Wat ik zou krijgen, dat waren hun herinneringen. Maar zeggen psychologen heden niet: belangrijk is hoe jij de dingen ervaart? Er was toch al onderzoek in Noorwegen, Denemarken, Frankrijk, Duitsland, zelfs in Nederland? Er waren een paar reportages op de televisie uitgezonden. Elk jaar verschenen er getuigenissen van oorlogskinderen, omdat het geschreven verhaal voor velen ook een daad van bevrijding is. En was er bij ons niet dat jeugdboek *Woestepet* van Henri Van Daele?

Ik ging dus voor de oorlogskinderen. Ik moest ze horen. Het verhaal over mijn pogingen gehoor te krijgen via de pers, is zo iets als een nieuwe Odyssea. Tot ik besepte: iemand moest zich voor de haaien gooien. Ik heb geluk gehad: de haaien bleken beroepsbekwame Franstalige journalisten te zijn. Mijn oproep

te getuigen maakte eerst de tongen los onder de Franstaligen in Brussel en Wallonië. Toen de Vlaamse pers volgde en na de oprichting van de *Vereniging der Oorlogskinderen in België* op 17 november 2008, werd het evenwicht hersteld in verhouding tot de bevolkingsspreiding.

Ongeveer zeventig interviews heb ik opgenomen, ook een paar van niet-oorlogskinderen, maar getuigen van de Tweede Wereldoorlog, waardoor ik een dimensie meer kon geven aan de geschiedenis van de oorlogskinderen. Hier probeer ik de stem van al die getuigen te doen weerklinken, met hun aarzelingen, onderbrekingen en versprekingen. Allen werd anonimiteit gewaarborgd door het gebruik van een fictieve voornaam, wegens het soms zeer intieme karakter van wat ze mij toevertrouwden. Op twee personen na, die zelf geen oorlogskinderen zijn en zich wilden kenbaar maken. Voetnoten heb ik vermeden omwille van de leesbaarheid, maar alle geciteerde werken worden in de bibliografie vermeld. Die gesprekken heb ik hier bovendien voor de eerste keer pogen thematisch te kaderen, want ‘zonder die rationele horizon, komt het weten dichterbij de hartstochten: liefde, haat, gaat het verloren zonder steun, zweeft het in de afschuwelijke lucht van de biecht of, wat nog erger is, van de ontboezeming.’*

Van juni 2008 tot maart 2009 hebben oorlogskinderen me toegelaten in hun huiskamers en hun familiegeheimen, met een gastvrijheid die me telkens weer verraste. Sommigen verkozen bij mij thuis of naar het SOMA te komen. Zij hebben mij documenten meegegeven voor het studiecentrum, om te kopiëren of te digitaliseren, soms ook om te behouden, waarvan elk archief kan dromen. Maar vooral: ze hebben me vertrouwd en me tot

* ZAMBRANO Maria, *Hacia un saber sobre el alma*, Madrid, Alianza Editorial, 2000, p. 30.

het levend archief van hun emoties, hun gebaren en uitdrukkingen bevorderd. Ik hoop iets daarvan hier te kunnen weergeven.

Koekoekskind illustreert wat Walter Benjamin bij de voorbereiding van zijn *Passagen-Werk* stelde: 'Geschiedenis schrijven betekent... geschiedenis citeren.' Geschiedenis is weliswaar niet de som van alle individuele verhalen, maar ze is niet mogelijk, ze mist consistentie, ze bedriegt als ze geen oor leent aan de stem van kleine mensen. Ze wordt pas groot door de geschiedenis van binnenuit.

Ik schrijf hier dus niet een volledige, goed onderbouwde geschiedenis van de oorlogskinderen. Dit is wel een thematische weergave van hoe ze de geschiedenis en de maatschappij hebben ervaren en hoe die ervaringen verder leven in hun geheugen. Wie historische onjuistheden ontdekt, doet ermee wat hij of zij wil. Ze de vertellers aanwrijven, bewijst alleen dat hij of zij het opzet van dit boek niet heeft begrepen.

Kom ik te vroeg en had ik meer volgens de historische kritiek moeten onderbouwen? Wellicht ja, maar daarvoor heb ik nog jaren nodig. De oorlogskinderen zijn zestigers, die naar de zeventig neigen. Indien hun verhalen nu niet aan het publiek worden gegeven, dan worden ze weer eens vergeten en verzwegen.

Ik heb ook een plicht tegenover hen: hun bewijzen dat al de moeite die ze voor mij over hadden, tot iets dient. Zij hebben het vaak heel moeilijk gehad om te spreken. Sommigen hebben maanden gewacht om me te contacteren, stonden me met een van de krantenartikels van juni 2008 in februari 2009 op te wachten. Zij hebben de moed gehad een taboe – ook in zichzelf – te doorbreken. Nu publiceren is mijn eerbetoon aan al mijn mede-auteurs.

Mijn zoektocht

In juli 2007 richtte ik me met de naam Karl Weigert tot het *Deutsches Rotes Kreuz* en de *Deutsche Dienststelle (WASt)** in Berlijn met de vraag of ze hem konden terugvinden. In oktober 2007 kwam van beide diensten het antwoord: niet in hun archieven.

Goed, dacht ik, er blijft mijn historisch onderzoek. Internationaal kregen de Belgische oorlogskinderen langzamerhand belangstelling. Aan de universiteit in Birmingham werd op 20 juni 2008 een workshop rond dat thema georganiseerd. Daar ontmoette ik hem, de man die ik nodig had, de man van Berlijn, van de *Deutsche Dienststelle*, Wolfgang Remmers. Met hem gingen alle Duitse deuren open voor de Belgische oorlogskinderen. Ik werd in Berlijn uitgenodigd om te spreken op het *Kriegskinderforum*. Sinds 2007 is dat de jaarlijkse ontmoeting van alle in Europa bestaande verenigingen van oorlogskinderen. In het wetenschappelijk onderzoek verstaat men onder oorlogskinderen die kinderen die door oorlogsomstandigheden op zoek zijn (of waren) naar hun vader of, voor de *Lebensborn*-kinderen, naar hun ouders.

Wolfgang Remmers besliste op basis van de bijkomende details waarover ik nu beschikte, het dossier Karl Weigert weer te openen. Op 20 augustus 2008, op mijn verjaardag, belde hij me: ze hadden hem gevonden! En wenste ik dat de *Deutsche Dienststelle* uitzocht of er nog familie leefde? Ja, natuurlijk! Ze stuurden mij een overzicht van de militaire loopbaan van mijn verwekker. Er werd ook vermeld dat hij in 1958 was overleden.

* beheert onder meer het archief van de Wehrmacht, het Duitse leger van 1921 tot 1945. Adres: Eichborndamm 179, D-13403 Berlin; <http://www.dd-wast.de>

Het gekke was wel dat ik, zonder het te weten, hem al ontdekt had. Ik had wat zitten surfen op internet rond München en iets over begraafplaatsen en genealogie: daar stond hij, Karl Weigert, geboren op 25 maart 1903, overleden op 4 juni 1958. Maar mijn moeder sprak van een jonge vent; die was te oud. Zelfs zijn moeder, die Barbara aan wie ik mijn derde naam te danken had, was er: gestorven in 1966. Maar ik durfde geen verband te leggen, schreef alleen de namen op.

Hier komt dus wel een slot aan mijn persoonlijk verhaal. Op 1 april 2009 stak er een brief uit München in mijn brievenbus, van Karl Weigert. Verdorie, die afspraak met mijn uitgever. Wat zou die denken: ja, weer een vrouw, te laat! Ik vermoed, dat hij even nieuwsgierig was als ik. Ik heb de brief in zijn aanwezigheid geopend. 'Die foto: dat ben ik!' heb ik uitgeroepen. Voor het eerst zag ik die man, die ik van mijn zoon voortaan 'vader' moet noemen. En dan de brief: de aanhef begint formeel met 'geachte mevrouw', dan – ik stap over naar zijn taal: 'Liebe Gerlinda, Liebe Schwester'.* Een nieuwe Karl Weigert, zijn zoon, mijn broer, en een zus: Edith, die van haar moeder wist van een kind in België. Wat kan ik meer wensen? Een teken: hij heeft me niet vergeten. Een foto: ik weet eindelijk op wie ik lijk. En wie weet, dat hangt van ons af: een broer, een zus...

Het laatste woord is aan een van mijn oorlogskinderen: iets weten over hem om ons leven als bejaarde te kunnen inzetten.

* Lieve Gerlinda, lieve zus

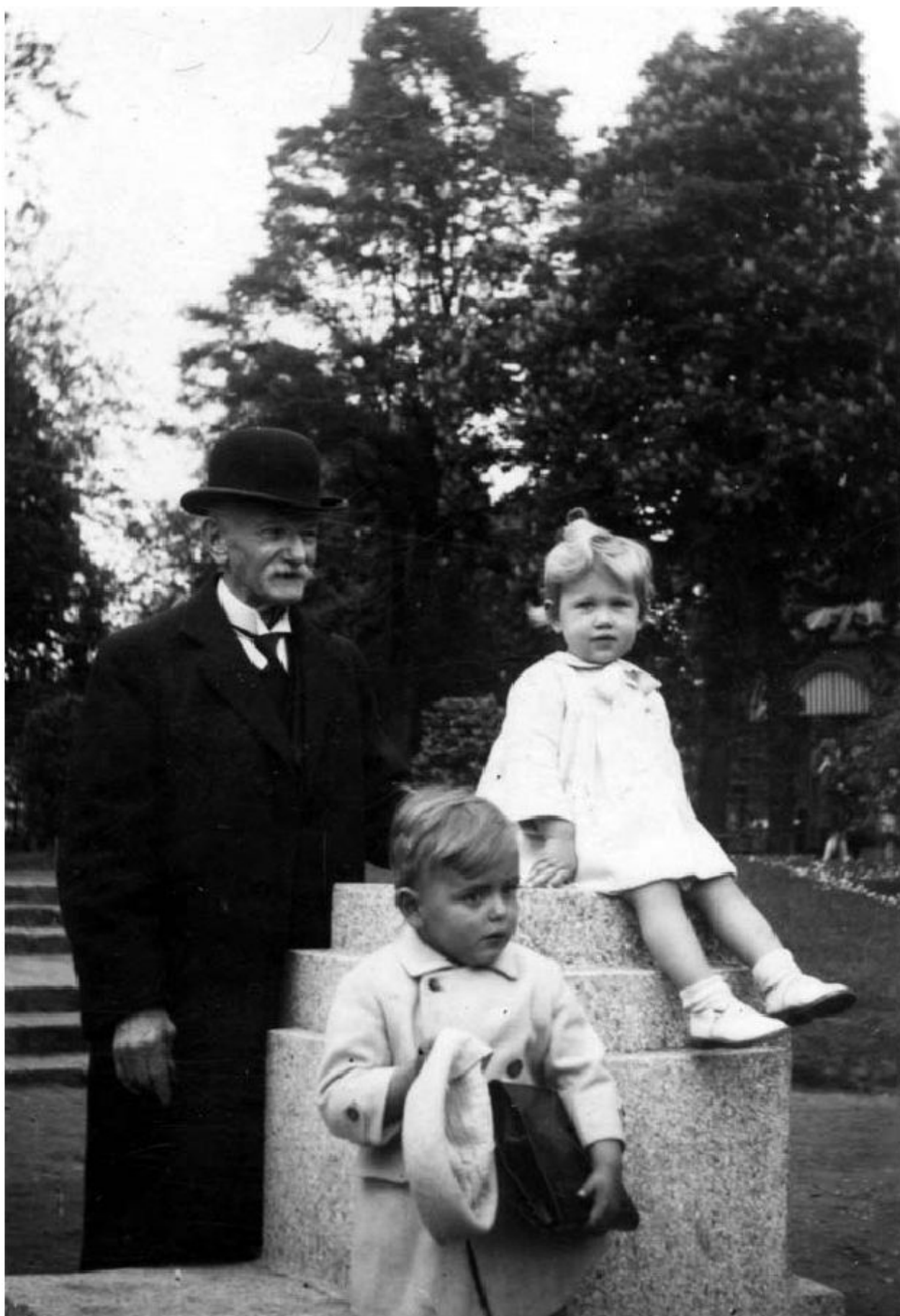
Juni 1940: in Sint-Niklaas

Juli 1940: Lutgard G. met haar papa net na zijn internering
als Duitser door de Belgische overheid

September 1940

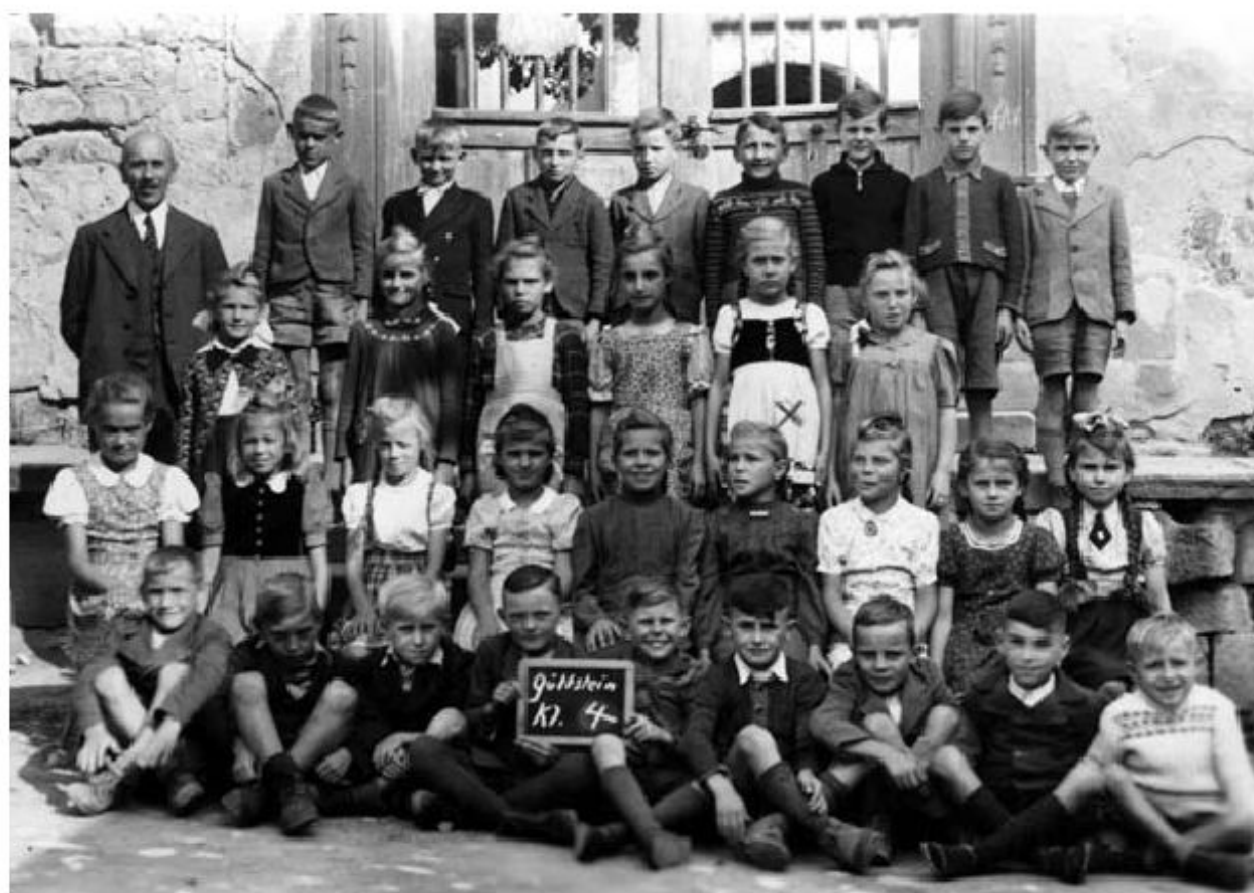
8 juni 1941, met overgrootvader en neefje
in een park in Gent

Voorjaar 1942

April 1943, net vóór haar vader door de Wehrmacht
wordt opgeroepen

September 1948, als vluchteling naar school
in de Schwäbische Alb, Duitsland

1. 'De man vraagt, de vrouw beschikt'

*Ik weet niet meer wat ik ben, wat ik doe,
nu eens ben ik vuur, dan weer ijs*

Mozart-Da Ponte, Le Nozze di Figaro

'Overal waren ze, de Duitsers,' zei hij me, 'overal.' Als historicus van de Tweede Wereldoorlog kon hij het weten. Toch dacht ik: 'Eerst zien en dan geloven.' Op een kaart van België plaatste ik groene stippen voor hun ontmoetingen met Belgische meisjes en vrouwen, rode voor de bevallingen, blauwe voor de huidige adressen van mijn getuigen.

Van Haspengouw tot de Moeren, van het Zwin tot in de 'pays de Gaume', van de Ardennen tot aan de zee, van de Kempen en de Hoge Venen tot in de Fagne en Lotharingen, in steden en boerderijen, zowel thuis als in instellingen kwamen door Duitse soldaten verwekte baby's ter wereld, werden ze al dan niet verbor-gen en groeiden ze op. Mijn historicus kreeg dus gelijk. Om die baby's, die ondertussen zestigers waren geworden, te volgen, zou ik heel België doorkruisen.

Maar daarmee was de kous niet af. Er bleken in Brandenburg, Hannover, Dankmarshausen bij Eisenach, Magdeburg, Berlijn, Düsseldorf, Braunschweig, Erfurt, Jena kinderen te zijn geboren van vrouwen of mannen die daar waren tewerkgesteld of ook van Belgische krijgsgevangenen. Tot in Plauen (Saksen) en zelfs Elblag (Polen) dachten Belgische vrouwen hun Wehrmachtsol-daat te kunnen volgen. Welke kruik van Pandora had ik geopend

met mijn onderzoek naar de oorlogskinderen in België? Stond ik voor de grootste volkerenruil in de Europese geschiedenis? Voor elke soldaat die België bezette, scheen er wel een man of vrouw van bij ons in een Duits gezin of bedrijf te gaan werken. In geen geval kon worden beweerd dat ze seksueel op non-activiteit waren gesteld.

Goed, de acteurs stonden tegelijk op dezelfde scène. Hoe zouden ze elkaar ontmoeten? Zo heel veel schenen de Duitse militairen in bezet gebied niet om handen te hebben. En de Belgische meiden mochten er zijn. Hoe zouden ze de kloof van taal en oorlogssituatie overbruggen?

Ontmoetingen

Alsof het pas gisteren was, vertelt een van de twee moeders die ik heb kunnen interviewen, Clémence F. me: 'We woonden voor het oorlogsgebied van Oostende, in een binnenlandgebied in Maldegem... Leren kennen? Elkaar tegenkomen? Ik ging veel bij mijn nicht; daar waren veel kinders. Ik reed er naartoe met mijn fiets. Auto's waren er niet. Zo ben ik hem tegengekomen.' Tweemaal herhaalt ze de laatste zin. Ik kijk haar benieuwd aan. 'Ja, op de grote baan. 'k Reed op de grote baan en ineens komt daar zo een schone soldaat en zegt: "Awel, meedche, vo feerst doe hien?"*' Versta je? Maar ik verstond toen nog geen Duits. 'k Verstond geen woord. 'k Zeg: "Wat zeg je?" 'k Peinsde, dat hij me... ja 'k weet niet... "Vo feerst doe hien? Vo feerst doe hien?" wat is dat?... Ginder [ze maakt een handgebaar], ja, en hij moest ook ginder zijn, versta je, een slimmere jongen dan ik natuurlijk. En we zijn zo samengebleven. We moesten ons adres geven. Hij heeft zijn adres gegeven, van zijn eenheid. En dat was een correspondentie, en dat waren afspraken...'

* Mädchen, wo fährst du hin? = Meisje, waar rijd je heen?

René H. was dertien in 1941, toen zijn zus, Huguette H., een meisje van zestien, zeventien jaar, haar Duitse 'verloofde' leerde kennen in Oudenaarde: 'Hoe is dat begonnen?... Wij waren, laat ons zeggen, zo arm als Job. Om de kolen te sparen, gingen we bij de zuster van mijn mama. Dat was niet ver, een paar honderd meters van bij ons thuis en dat was een café. Daar gingen we rond de Leuvense stoof zitten om ons te verwarmen en mijn zuster, die ging mee. En de Duitse soldaten stapten wel eens binnen. Ik herinner me nog, dat daar in de winter van '40-'41 goeie biefstuk in de keuken werd gebakken. Elk op zijn toer gingen die soldaten dan in de keuken een beetje biefstuk eten en daar is die relatie begonnen. Dat heb ik altijd gedacht: die tante, die cafébazin, heeft mijn zuster een beetje aangetrokken om soldaten te lokken.'

Ik denk: zo jong, prostitutie? Neen, een heel gewoon meisje dat nog school liep, bij geen enkele jeugdbeweging was, laat staan zich met politiek inliet. Een doodgewone puber, die op school alleen wat aanmerkingen kreeg omdat het een jonge vrouw niet paste in een café te zitten, ook al waren ma en broer bij haar. Wat sprak ze met haar Duitse vriend? 'k Vermoed, dat zal een beetje Duits geweest zijn, wat Duits voor die soldaat. Want converseren met een Duits, spreken dat is gemakkelijker dan met een Engelsman of Frans spreken.'

In haar huiskamer in Alveringem - het dorp waar Cyriel Verschaeve tot 1939 onderpastoor is geweest - brengt Martha P. me regionale cultuur bij. In het nabije Izenberge hield haar moeder café: 'Maar zij hield al die café toen ze met haar eerste man getrouwd was. In ons dorp, was dat bijna deur aan deur café. 'k Weet niet of gij dat weet, maar in die dorpen, elke overhande deur was dat café.' 'En dat had te doen?' 'Ja, maar de mensen gingen dan nergens anders, hé. Naar de mis en komen kaarten

en biljarten.’ ‘En tijdens de oorlog, heeft ze toen als weduwe dat café verder gedaan?’ ‘Jaja, zij is daar blijven wonen.’

Bovendien verhuurde ze een paar kamers om de eindjes aan elkaar te knopen, drieëndertigjarige weduwe met reeds drie kleine kinderen.

In Turnhout hielden de grootouders van Hanna N. een café waar Duitse soldaten kwamen. Na schooltijd trof je er vaak hun in 1944 zestienjarige dochter, die er smoorverliefd werd op een Oostenrijkse soldaat. Een café kon ook hogere Duitse officieren aantrekken. Bernard G. is niet mals voor zijn moeder: ze hield bovenal van succesrijke, fysiek knappe mannen. Terwijl haar man, overtuigd sympathisant van het nazisme, op het oostfront streed, flikflooidde ze met even sterke ideologische passie in haar café in Roeselare met Duitse officieren. Van twee onder hen baarde ze een zoon, die op het trouwboekje van haar echtgenoot werden ingeschreven.

Maar het is niet anders over de taalgrens. Micheline B. werd in 1941 in Luik geboren. Ze weet praktisch niets over het verhaal van haar biologische ouders. Toch antwoordt ze zonder aarzelen op mijn vraag over hun ontmoeting: ‘Zeker in een café, want ze werkte in cafés.’ ‘In Luik?’ vraag ik. ‘In Grâce-Hollogne. Daar werkte ze. En ik ken het café, want het bestaat nog altijd.’ Gelaten voegt ze eraan toe: ‘t Was oorlog. Ik neem het mijn vader niet kwalijk: de man vraagt, de vrouw beschikt. Mijn moeder... wel, die heeft ingestemd, zoals ze met alle anderen heeft ingestemd.’ Cafés lijken zowat de rol van de vroegere spinningen uit de middeleeuwen en het ancien regime te spelen, waar jongeren elkaar konden ontmoeten en leerden met elkaar omgaan, terwijl ze sponnen, vlechtwerk verrichtten of noten ontbolsterden onder het toeziend oog van de ouderen van het dorp.

De inkwartiering van het Duitse bezettingsleger gaf heel vaak gelegenheid tot contact met de Belgische bevolking, want ze gebeurde niet zelden bij particulieren, in boerderijen, zoals bij de grootouders van Irmgard G. in Loksbergen (bij Diest), Mylène P. in Cerfontaine (provincie Luxemburg) of Rudy D. in Ciplet (Haspengouw), boven cafés zoals bij de grootouders van Lisette M., in een kamer bij de burenen. De moeder van Ursula F. ging regelmatig zo'n kamer opruimen en zo maakte ze nader kennis met de bewoner: 'op een aria uit de *Zigeunerbaron*' werd Ursula F. daar verwekt.

Liliane V. is in 1941 in Waterloo, niet ver van Brussel geboren. Ik vraag haar of ze weet hoe haar moeder, een gehuwde vrouw met twee grotere kinderen, haar verwekker heeft leren kennen. Zonder aarzelen vertelt ze: 'Als er grote ruimtes of gebouwen waren, beschikten Duitse officieren over die gebouwen. Naast ons huis was er een feestzaal; ze hebben er beslag op gelegd. Die officieren waren in de eerste plaats musici. De piano, die daar stond, stelden ze zeer op prijs en zo, denk ik, hebben ze het leven zowel van de enen als van de anderen aangenamer gemaakt. Dat lag waarschijnlijk aan de basis van de genegenheid, de toenadering, want zij kende ook muziek.'

Veel minder kunstzinnig is de ontmoeting geweest van de moeder van Léonard C. en de SS'er in Charleroi. Zij was zeer jong: als zeventienjarig meisje stond ze er alleen voor. Haar ouders - vader was mijnwerker - waren overleden; haar oudere zus was naar Brussel uitgeweken. Al vijf dagen doolde ze zonder dak noch eten rond. Ze bood zich aan in het stadhuis en liet zich als werkzoekende inschrijven. Wat kon ze? Wat helpen in de huishouding en schoonmaken, zoals zovele meisjes in die tijd. De Kommandantur zocht iemand om de bureaus schoon te maken. De keuze viel op haar. Dat ze bloedmooi was, zal er wel voor iets

hebben tussen gezeten. Men had zelfs medelijden met haar en bood haar als logies het zolderkamertje aan. Zo was ze van de straat weg. Volgens Léonard C. viel het welgevallig oog van een zeer hooggeplaatste SS-man – je weet wel, met smetteloos uniform, kepie met SS-teken en armband met hakenkruis – op de knappe assepoes. Hij installeerde haar in het grote appartement boven de bureaus van de Kommandantur. Zo kon hij in- en uitwandelen, wanneer het hem zon. Het meisje was door het dolle heen en liet zich in de hele stad aan zijn arm zien. Of de lokalen van de Kommandantur nog werden schoongemaakt, heb ik niet kunnen achterhalen.

Het kon ook eenvoudiger. Niet alleen hebben militairen dorst en honger en verkiezen ze cafés en restaurants boven de kantine, ze laten zich ook kappen of scheren. Daar ontmoeten ze wel een brunette, aan wie ze hun complimentjes kwijt kunnen of komen ze in het geveel bij een blondine met een korte klik van hun hakken. Of ze hebben iets nodig en stappen gewoon een winkel binnen. Dat herinnert zich Elise W. nog: ‘Wij hadden een winkel, een elektrowinkel en hij is daar toevallig binnengekomen om batterijen te kopen. Ik heb hem besteld en zo zijn wij in contact gekomen.’ Op 12 mei 1940, twee dagen na het uitbreken van de oorlog, vierde ze haar twintigste verjaardag. En kende ze Duits? ‘Ja, in die tijd kende ik het nog niet goed, maar ik heb het wel geleerd; ja, we verstonden elkaar toch. Op een zeker moment moest hij vertrekken en hij had een briefje in mijn bus gestoken: “Wij zijn deze nacht moeten vertrekken naar Griekenland.” En ik heb er nooit meer iets van gehoord.’ Zes maanden was ze met hem uitgegaan. Ze hield er haar zoon aan over, die in 1941 in Blankenberge werd geboren. Geen van beiden treurt om de Duitse officier, die met de noorderzon vertrok.

Achter wat Hilde H. slechts broksgewijs heeft kunnen ontdekken over het liefdesverhaal van haar ouders, zit vermoedelijk een ware tragedie: ‘Twee ooms hebben mij – maar echt tegen hun zin in – verteld, de ene was vijftien, de andere dertien [in 1943; Hilde H. is in 1944 in Zaventem geboren], dat hij [haar Duitse vader] bij mijn grootouders leefde, dat hij verschillende talen sprak en dat hij hen meehielp met hun huiswerk. Dus heeft mijn Duitse vader inderdaad daar ingeleefd. Toen mijn moeder overleden is, heb ik het huis, het grootoudershuis, geërfd en toen zei een oom dat er een hooizolder was, dat daar een opening gemaakt was, dat hij kon vluchten uit de buurt.’

‘Waarom vluchten?’ vraag ik. Haar stem verstilt: ‘Hij was uit het leger; hij was deserteur.’ Onze harten krimpen samen. Toen haar oude moeder haar, kort voor ze het geheugen verloor, heeft verteld: ‘De Duitsers hebben hem kapotgemaakt; hij is door zijn eigen volk vermoord’, had ze gelijk. Na al die jaren beefde ze daarbij over haar hele lichaam. Als ik later met Berlijn bel en het verhaal overdoe, voel ik ook om mijn verre vriend, die als dienstweigeraar rond 1980 in Berlijn onderdook, de lucht verkillen. De vader van Hilde H. moet een verschrikkelijke dood zijn gestorven. Het gehavende fotootje van hem, nog in uniform, dat ze uit het nachtkastje van haar grootmoeder heeft ‘gestolen’, hebben we in het SOMA kunnen redden en uitvergrooten. De glimlach waarmee ze me later vertelt dat zijn beeld nu in haar woonkamer staat, maakt voor mij veel goed.

Velen bood dan weer de werkvloer een gelegenheid elkaar te ontmoeten. De moeder van André N. werkte in de wapenfabriek van FN in Herstal, die onder Duitse controle stond. De moeder van Erich P. deed in 1941 de huishouding in de Witte Villa tussen Breendonk en de hoofdweg naar Willebroek, de moeder van Rosemarie V.O. was kleermaakster en naaide voor de Duitsers

in Beernem, die van Carla T. was kamermeisje in een hotel in Knokke. Op de luchtmachtbasis in Brugelette bij Chièvres werkte de mama van Edwige H. In een naaiatelier in Antwerpen was Sieglindes moeder actief. De moeder van Gisela L. hielp in de keukens van het Brugmann-ziekenhuis in Brussel. Jonge vrouwen verdienden hun brood in kantoren in Brussel, zoals de moeder van Wolfgang H. en die van Monika C. Een aantal burgers konden zich nog huispersoneel permitteren: zo dienden de moeders van Hélène B. (Torhout), Marguerite D. (Brussel), Jeanette C. (Brussel), Gabriël K. (Brussel) en Hans R. (Brussel). Hans R. is zesendertig jaar als hij verneemt dat hij in mei 1941 geboren is uit een verhouding tussen zijn moeder en een Duitse militair: 'Wat voor een verhouding? Ik weet er niet veel van, maar mij lijkt het een geval van prostitutie uit armoede.' Heel weinig oorlogskinderen durven zijn vermoeden aan. Liefst hebben ze 't over een grote (jeugd)liefde.

En toch. Rudy E. krijgt van zijn moeder een ander verhaal op het ogenblik dat hij zijn plechtige communie doet: 'Op het einde van de oorlog - Rudy is in 1945 geboren - begonnen de Duitsers terug te trekken. Toen werkte ik verplicht voor de Duitsers in 't station van Blankenberge. Daar leerde ik een soldaat kennen. En er was een afscheidsfeestje in Zeebrugge. Ik vroeg aan mijn ma om er naartoe te gaan en die wou niet.' Rudy D. gaat verder: 'Ze is naar dat feestje geweest. Ze is daar natuurlijk blijven slapen. Het is daar tot een betrekking gekomen. Ze beweerde dat zij verkracht is geworden. Ze heeft me dus eigenlijk nooit gewild, wel verwenst, want ik was het product van een Duitser, maar van een geweldpleging.' Hoe de vork in de steel zit, zal later blijken. Iets gelijkaardigs verneemt Monika C. van haar zieltogende stiefvader, die van zijn eigen kinderen verneemt dat ze de dochter van een Duitser is: 'Trek er je niets van aan, want je mama heeft me gezegd dat ze verkracht is geweest.' Wie de

prachtige foto's van baby Monika met haar biologische ouders ziet, begrijpt haar ontsteltenis bij die woorden.

In een tijd waarin zoveel te doen is om pedofilie, pogen Laura M. en ik haar verhaal te duiden. Ze was nog geen vijftien bij het uitbreken van de oorlog en ging naar een katholieke school in het Antwerpse. Ze wijst er me onmiddellijk op dat wij vaak een totaal verkeerd beeld hebben van de Tweede Wereldoorlog, vooral van het begin ervan en van de eerste lading Duitse militairen: 'Dat is het eigenaardige: wij hadden niet het gevoel dat dat een vijand was die daar aankwam.' Haar vader was hevig anglofiel en is dat de hele oorlog gebleven; het gezin was een van de weinige niet-joodse families, die in de jodenwijk woonde om dicht bij het bedrijf van haar vader te zijn. Haar vriendinnetjes waren de joodse meisjes uit de buurt, tot ze door deportatie uit het straatbeeld verdwenen. Als jongere heeft zij nog deel uitgemaakt van de Witte Brigade. 'Op donderdagnamiddag hadden wij vrijaf in de katholieke scholen - dus op donderdagnamiddag stonden de Duitsers daar te wachten op de schoolkinderen. Dat waren twaalf-, dertienjarigen, die ze meenamen naar de bosjes rond Antwerpen.'

Welke leeftijd hadden die mannen? 'k Zie die duidelijk vóór mij; dat waren allemaal mannen tussen de veertig en de vijftig jaar. Zelfs een beetje een vadertype.' Maar waren hun bedoelingen seksueel? Laura M. is ver genoeg mee geweest en weet beslist dat het om seksuele relaties ging. Zelf was ze veel te bang een kind te krijgen en ging dus niet op hun voorstellen in. Die Duitsers drongen dan ook niet aan. 'Verschillende van die kinderen zijn zwanger geraakt', en ze citeert me een meisje van dertien met naam en toenaam. Het zal me moeilijk vallen die getuigenis te plaatsen. Maar die 'ontmoetingen' mogen evenmin worden verzwegen.

Gelukkig herinnert Lutgard G. me net zoals Laura M. eraan dat zij als klein kind – ze is in 1939 geboren – in Sint-Niklaas weinig Duitse uniformen heeft gezien en dat het leven voor een kind nogal normaal verliep. Haar foto's van die tijd illustreren dat. De ontmoeting van de ouders van Hans V. schijnt dat te bevestigen, al draagt de papa wel een Duits marine-uniform. Zijn moeder (in 1943 vierentwintig jaar) ging wekelijks haar zus in een sanatorium in Brugge bezoeken en keerde samen met een vriendin terug naar huis.

Hans V. geniet duidelijk van zijn verhaal: 'Op een bepaald moment zag ze [zijn moeder] op de hoek van een straat, ergens kort bij een kerk, een soldaat staan, die een sigaretje stond te roken. En mijn moeder en haar vriendin, die waren tegen elkaar bezig: "Kom we gaan die eens doen verschieten." Wanneer ze de persoon naderden, dan gaf mijn moeder haar vriendin een duw, zodat die aanvloog tegen die soldaat. Maar die had daar iets van gezien en draaide zich om en had nog juist gemerkt dat mijn moeder eigenlijk zo stout en zo speels was. Hij heeft haar dan aangesproken. Ze hebben wat gebabbeld met elkaar, hij is een eindje met haar verder gewandeld en dan vroeg hij haar, of ie haar nog eens mocht terugzien. Ze heeft dat geweigerd.' Ze wimpelt hem inderdaad verscheidene keren af. Toch krijgt hij zijn zin: haar alleen spreken. 'Ze zijn dan op mekaar verliefd geworden.' Even onbezorgd is de ontmoeting van de ouders van Helena K., in Antwerpen in een danscafé, niet ver van waar het zestienjarige meisje woonde. Hij was veertien jaar ouder en marineofficier. 'Dat was blijkbaar liefde op 't eerste zicht.' Ze zal hem zelfs naar Duitsland volgen...

Zeker in het begin van de oorlog konden studerende meisjes nog lustig Duitse liederen zingen als ze met hun Wehrmacht-vrienden naar hun kostschool terugkwamen van een avondje uit, zoals Jeannine B. me over haar moeder vertelt. Een Duitse

officier kon nog een menselijk gelaat hebben. Sophie Z. stond, acht of negen jaar oud, met haar moeder op het perron in het Noord-Station in Brussel. Ze herinnert zich nog altijd de vochtige blik van die Duitser, die haar bleef aankijken terwijl zijn trein het station verliet. Misschien dacht hij daarbij aan zijn dochtertje met blonde vlechten en grote blauwe ogen. Wat hij niet wist, was dat Sophie Z. een Russisch meisje was.

Duitsland

En in Duitsland? Hoe kwamen Belgische mannen en vrouwen daar terecht? Van bij het begin van de oorlog in 1940 werd de Duitse bezetter in België met een enorme werkloosheid geconfronteerd, die zelfs tot een vierde van de beroepsbevolking opliep. Er werd dus al snel propaganda gemaakt om naar Duitsland te gaan werken. Vrouwen werden welkom geheten in de fabrieken en als huispersoneel. Op 6 oktober 1942 werd de verplichte tewerkstelling in Duitsland ingevoerd voor de Belgen, voor mannen van achttien tot vijftig jaar en voor ongehuwde vrouwen van eenentwintig tot vijfendertig. Protest tegen de vrouwenarbeid leidde weliswaar tot het intrekken van de maatregel voor de laatsten. Wat niet verhinderde dat vrouwen toch naar Duitsland werden gevoerd. Werden de moeders van de in Duitsland geboren oorlogskinderen met wie ik sprak verplicht daar tewerkgesteld of gingen ze vrijwillig? Maar wat is vrijwillig?

Ellende en droefheid klinken door in de geschiedenis van Françoise H. 'Mama stamt uit een eerder kroostrijk gezin. Negen in leven zijnde kinderen, en er hadden er meer moeten zijn. Ze zat in het midden. Heel snel werd ze in de familie voor de meid genomen, zowel om de kleintjes te dienen als de groten. De meeste groten waren trouwens van het mannelijk geslacht. Mijn grootvader – ik denk dat mama nog als laatste in Vlaande-

ren is geboren – is in de streek van Charleroi komen werk zoeken in de mijnen. Mama is niet verder geraakt dan het vierde leerjaar; men maakte zich geen zorgen om haar opvoeding. Toen kwam de zwarte tijd van de oorlog. Ze was zeer jong, zestien jaar en moest geld binnenbrengen. Ik weet niet of ze verplicht werd naar Duitsland te gaan werken of vrijwillig ging. Want in dezelfde periode was haar jongere zus opstandig en had ze heel wat moeilijkheden. Zo hebben ze beslist samen te vertrekken.’

Julian V. is ondanks de voornaam een vrouw die begin 1945 in Berlijn werd geboren: ‘Mijn moeder is naar Duitsland gaan werken met haar zuster.’ Waarom? ‘Ze wou thuis weg, omdat ze het thuis niet goed had en ze wilde wat verdienen en thuis kon ze niets verdienen. Zij is niet lang naar school gegaan en mijn grootvader werkte ook bij de boeren. Bij de boeren heb je geen inkomen.’ Dat was dan in het Brugse. Het kan nog wranger: Christiane D. is ook in 1945 geboren, maar dan in Erfurt. Hoe kwam háár moeder daar? ‘Door haar eigen moeder, dus mijn grootmoeder werd ze aangegeven bij de Kommandantur voor tewerkstelling in Duitsland. Dat moet op een heel jonge leeftijd geweest zijn, want ik heb vernomen dat ze van ’42 tot ’45 in Duitsland gezeten heeft. Ze is geboren op 26 november 1926 in Turnhout.’ Ik reken en zwijg.

Ulrich H. vertelt: ‘Ik ken niet juist de geschiedenis. Ze [zijn moeder en haar twee zussen] werden bij een razzia in Brugge opgepakt en verplicht naar Hannover te gaan werken.’ De moeder van Anna-Maria S. ging vrijwillig in de confituurfabriek Tamara in Braunschweig werken. ‘Daarna is ze aan de tram geraakt als ontvangster; dat heeft ze gedaan tot 1949. Bij haar thuis waren er zes kinderen; drie zijn naar Holland gevlucht als werkweigeraars en drie zijn er naar Duitsland gaan werken.’ Maar er zijn er ook die

naar Duitsland gaan werken om bij hun geliefde te zijn of zelfs om hem te zoeken.

Hoe ging het daar aan toe als mannen en vrouwen elkaar tegenkwamen?

Annie R. toont me documenten waaruit blijkt dat haar moeder als verplicht tewerkgestelde werd ondergebracht in het kamp Dankmarshausen bij Eisenach. 'Ik denk dat het munitieonderdelen waren, die ze daar maakten. Hoe de tewerkstelling verliep, daar weet ik niets van... Ze heeft er ook jaren niets over gezegd.' Daar leerde ze een Fransman kennen, een verplicht tewerkgestelde zoals zij. Ze werden verliefd op elkaar. Toen bleek dat ze zwanger was, werd ze in een gezin in Eisenach tewerkgesteld, maar het kind zou begin 1945 in het kamp worden geboren en in een Duits gezin ter adoptie geplaatst, iets wat me zeer ongewoon voorkomt.

Volgens Ulrich H. werkte zijn moeder in de stadsadministratie van Hannover en heeft ze daar – hij weet niet hoe – zijn vader ontmoet. Hij vermoedt dat ze dolverliefd op elkaar waren, maar zijn vader is naar het oostfront moeten vertrekken.

Rosa V. werd wel in 1945 in Leopoldsburg geboren, maar haar ouders hadden elkaar in Dresden leren kennen: 'Een tante van mij, Suzanne, een jongere zuster van mijn moeder, was zo een beetje rebels en die heeft een Duitse militair leren kennen in Leopoldsburg en die is dan naar Duitsland gegaan bij een tante van die militair.' Waarom? 'Omdat haar vader – Belgisch militair in Leopoldsburg – haar nogal sloeg soms en omdat ze haar zin niet kreeg. Na een tijd is mijn moeder naar Duitsland vertrokken om mijn tante terug te halen. Maar toen ze daar kwam, was haar zuster helemaal onderkomen en ziek. Mijn moeder

heeft haar naar een kliniek gedaan.’ Het geld voor de terugreis werd aan de verzorging besteed en Rosa’s moeder moest geld vinden voor haar eigen logies en de latere terugreis naar België. Ze kon werken in het ziekenhuis waar haar zus was opgenomen. ‘Kort bij de kliniek was een park; ik denk dat ze daar nogal eens ging wandelen. Rechtover de kliniek was een mannenkliniek en daar was mijn vader. Die had een vinger of een duim af en daarom was die in die kliniek daar. Die ging dan ook in ’t park wandelen – Rosa’s toon wordt olijk – veronderstel ik, en zo heeft mijn moeder dan mijn vader leren kennen.’

Ik kijk wat ongelovig bij het antwoord van Julian V. op mijn vraag of haar moeder weleens over Berlijn vertelt: ‘Weinig of niets. Dat ’t wel de mooiste tijd was van haar leven.’ En hoe heeft ze haar vriend leren kennen? ‘Met uit te gaan in Berlijn. Ze kon uitgaan in Berlijn, want ze verdiende goed en ’t was veel plezier in Berlijn.’ Maar ik zing een toontje lager bij de volgende sfeerschepping.

In Nicole M. heb ik een groot verteller ontdekt. Ik hang aan haar lippen: ‘Wij stammen uit een huwelijk tussen een Duitse moeder en een Belgische vader, die elkaar hebben leren kennen in Berlijn in de periode van ’43-’45. Mijn vader was hier ook gemoobiliseerd in 1940... Nadat het Belgisch leger ontbonden werd, is hij naar Duitsland gaan werken, omdat er hier in België geen werk was. Hij heeft eerst in Oost-Pruisen gewerkt als automechanieker aan de vrachtwagens en daarna in de periode ’43-’45 is hij gaan werken in Berlijn. Mijn moeder was een echte Berlijnse, is geboren in 1924; mijn vader in 1920. Ze hebben elkaar leren kennen in Berlijn. D’er was tijdens de oorlog een vrij bruisend uitgangsleven. Mijn moeder onder ’t toeluikend oog van haar moeder, is kunnen uitgaan, dan Unter den Linden en zo. Er was veel cabaret en de cafés waren ook open. Daar veel man-

nen aan het front zaten, de Duitse jongens, ja, zat heel Berlijn vol buitenlanders, en jonge mensen zijn jonge mensen en zo heeft zij mijn vader leren kennen. Ze zijn verliefd op mekaar geworden. Natuurlijk, mijn moeders vader was er niet zo hard mee opgezet. Haar moeder was veel toleranter en haar familie, die was ook vrij tolerant erover. Maar mijn moeder werkte op de post. Haar vader ook. Dat werd er niet zo goed onthaald, dat zij zich inliet met de vijand ergens.' Zozo, de Belgen die er kwamen werken, waren Duitslands vijand. Waar was er nog plaats voor vriendschap?

Opgroeien in Berlijn in de jaren 1930-1944,
de moeder van Nicole M. en haar broers

Met haar ouders en een broertje

Familiefeest

